

Natuurklanken

juli - augustus - september nummer 3

Natuurvereniging

KNNV

Epe-Heerde

Colofon

Wat doen wij

KNNV Epe-Heerde is een actieve vereniging. Naast ontspanning doen we inventarisaties van flora en fauna, gegevens die de landelijke databanken voorzien van nuttige informatie in ons werkgebied. Op het gebied van natuurbescherming houden we de ontwikkelingen in de regio bij en geven we advies en commentaar in het belang van de natuur.

Over Natuurklanken

Natuurklanken is het afdelingsblad van de Koninklijke Nederlandse Natuurvereniging (KNNV), afdeling Epe-Heerde. Het wordt verspreid onder de leden en verschijnt vier maal per jaar.

Coördinatie bezorging

Willie van Eldert

Contact onjuiste of gewijzigde adressering:
ledenadministratie@epe-heerde.knnv.nl

Redactie en digitale kopij

Joke van Litsenburg, Herwin Looman
Kopij naar: redactie@epe-heerde.knnv.nl
Sluitingsdatum kopij volgende Natuurklanken:
1 september 2026.
Voor het aanleveren van foto's: zie de informatie op de website.

Contributie en lidmaatschap

Leden € 35,00 per jaar
Huisgenootleden en jongeren € 15,00 per jaar
Leden van andere KNNV afdelingen € 15,00 per jaar
Contributie betalingen steeds vóór 1 juli naar:
Rabobank IBAN: NL69RABO0101.219.865 t.n.v.
penningmeester KNNV afd. Epe-Heerde, Weteringdijk
47, 8166 KS Emst

Indien u het lidmaatschap wilt beëindigen dan dient dit schriftelijk te gebeuren (via ledenadm.) vóór 1 november voorafgaand aan het nieuwe lidmaatschapsjaar.

Bestuur

Voorzitter: Harry Rijken
voorzitter@epe-heerde.knnv.nl
Secretaris: Eelco Bakker
secretaris@epe-heerde.knnv.nl
Penningmeester: Ron Roovers
penningmeester@epe-heerde.knnv.nl
Algemeen lid: Wim Oosterloo (contactpersoon
natuurbescherming)
wim.oosterloo@epe-heerde.knnv.nl
Algemeen lid: Erwin Reinhard
erwin.reinhard@epe-heerde.knnv.nl

Ledenadministratie

Henk Dirkzwager
ledenadministratie@epe-heerde.knnv.nl

Website

landelijk: www.knnv.nl
afdeling: epe-heerde.knnv.nl
Webmaster: Herman Snoek
info@epe-heerde.knnv.nl

Social media

Instagram: @KNNVEpeHeerde

Contactpersoon werkgroepen

Planten: Egbert de Boer
edeboer008@planet.nl
Paddenstoelen: Herman Snoek
info@epe-heerde.knnv.nl
Insecten: Gerard Plat
insecten@epe-heerde.knnv.nl
Geologie en Landschap: Tjada Amsterdam
geologie-landschap@epe-heerde.knnv.nl
Mossen: Mariet van Gelder
mossen@epe-heerde.knnv.nl
Vogels: Matthijs Bootsma
vogels@epe-heerde.knnv.nl
Zoogdieren: Frans Bosch
zoogdieren@epe-heerde.knnv.nl
Reptielen en Amfibieën: Erik Drent
reptielen@epe-heerde.knnv.nl

Natuurpadcommissie

Tjada Amsterdam, Margriet Maan

Tuinambassadeur

(Elly ter Stege): Vacature

Winterkoning - Foto Jenneke Kamphuis

Voorblad: Inventarisatie Vosbergen/ **Foto** Henk van Woerden
Achterblad: Bloemenpracht Vossenbroek/ **Foto** Ineke Bultenhuis

Inhoud

Stuurpraat	4
Salamanders	5
De fotografen	7
De Kievitsbloemenexcursie naar De Brommerd	9
Kannibalisme bij de ringslang, bedoeld of onbedoeld?	10
Baronnenlijn vernieuwd	12
Omgevings DNA-onderzoek op Vosbergen	13
Lezing over de Raaf	14
Project Vosbergen	15
Steppekiekendief in Wapenvelderbroek	16
Insectenspeurtocht	16
Wandelen met Wim in april/mei 2026	17
Mini-vogelcursus KNNV Epe-Heerde	18
Onbekend? (12)	19

AGENDA

1 juli	Insectenwerkgroep	Excursie Rivierrombout
3 juli	Insectenwerkgroep	Nachtvinders Heerde
7 juli	Wandelen met Wim	Locatie volgt
14 juli	Insectenwerkgroep	Nachtvinders Vosbergen
18 juli	Insectenwerkgroep	Excursie Empense en Tondense heide
25 juli	Insectenwerkgroep	Inventarisatie Vosbergen
25 juli	Werkgroep paddenstoelen	Inventarisatie Ossenstal
4 aug.	Wandelen met Wim	Locatie volgt
8 aug.	Insectenwerkgroep	Excursie Veteranenbos
15 aug.	Insectenwerkgroep	Inventarisatie Vosbergen
16 aug.	Werkgroep paddenstoelen	Inventarisatie Molecaten
21 aug.	Insectenwerkgroep	Nachtvinders Heerde
29 aug.	Werkgroep paddenstoelen	Inventarisatie Wildlust
1 sept.	Wandelen met Wim	Locatie volgt
6 sept.	Werkgroep paddenstoelen	Inventarisatie Vosbergen
8 sept.	Insectenwerkgroep	Determinatie avond
9 sept.	Insectenwerkgroep	Inventarisatie Vosbergen
18 sept.	Werkgroep paddenstoelen	Inventarisatie Kloosterbos
26 sept.	Werkgroep paddenstoelen	Inventarisatie landgoed Staverden

Raadpleeg de website voor meer informatie epe-heerde.knnv.nl

Binnenkort deze activiteiten

1 Insectenwerkgroep – excursie Rivierrombout Y. Arding Epe-Heerde	3 Insectenwerkgroep – nachtvinders Heerde Y. Arding Epe-Heerde	6 INVENTARISATIE Plantenwerkgroep – inventarisatie Y. Arding Epe-Heerde	7 Wandelen met Wim Y. Arding Epe-Heerde	13 INVENTARISATIE Plantenwerkgroep – inventarisatie Y. Arding Epe-Heerde	14 Insectenwerkgroep – nachtvinders Vosbergen Y. Arding Epe-Heerde	18 Insectenwerkgroep – excursie Empense en Tondense heide Y. Arding Epe-Heerde
---	--	---	---	--	--	--

Stuurpraat

Complimentje

Een complimentje of bedankje; dat wil ieder mens toch? Voor een hand-en-spandienst die je doet voor de buurvrouw. Of voor iets wat je op je werk uitvoert en hiervoor door je leidinggevende wordt gecompimenteerd. Dat voelt goed, en geeft je een voldaan gevoel.

Hoe zit dat eigenlijk met wat we doen voor onze leefomgeving? Al jaren is de teruggang van de natuur zichtbaar om ons heen en doen we onze eigen natuur van alles aan. Kappen, snoeien, verstenen, verkeerde plantkeuzes, invasieve exoten door ons eigen koopgedrag bij het plaatselijke tuincentrum. In getallen en cijfers worden deze keuzes in teruggang zichtbaar pijnlijk.

Maar reden tot somberen, nee. Ik bemerk toch kleine lichtpuntjes, positieve trends en een algemene tendens die gaande is en dat geeft mij toch een sprankje hoop. Het valt mij op dat de bermen langer mogen 'bermen'. En niet als een biljartlaken begin/halverwege mei van al het leven worden ontdaan. Of dat akkervelden tegenwoordig wat vaker stroken wildbloemen kennen. Het zijn voor mij kleine stapjes naar een andere kijk voor het behoud van onze eigen natuur.

In mijn vorige stuurpraat had ik u al verteld dat ik mijn eigen tuin sinds anderhalf jaar volledig ge-tegel-wipt heb. Intussen hebben we verschillende hoekjes gecreëerd voor warmte- en koudeverschillen, probeer ik vrijwel alleen biologische en inheemse bloemen en planten te poten en laat ik het verder een beetje over aan het lot. Oh ja, en een vijvertje is helemaal het toppunt van het leven.

De term luie tuinman is voor mij prima van toepassing en ik ben er erg goed in, al zeg ik het zelf.

Alles wat je als mens doet met de verwachting om een compliment te krijgen voor wat je doet; het grootste compliment is in mijn ogen toch echt het leven dat terugkeert in je tuin wanneer je gewoon maar wat doet en de planten de ruimte geeft. Intussen zoemt de hele tuin met tig soorten insecten, vindt de egel intussen zijn weg en zie ik waterjuffers, kikkers en salamanders het vijvertje bevolken. Je ziet onder je eigen ogen een metamorfose plaatsvinden, wat ik als het grootste compliment beschouw.

Ik moet alleen de eerste bij nog vinden die mij BZZZZZedankt!

Eelco Bakker, Secretaris

Stroken wildbloemen - Foto Joke van Litsenburg

Salamanders

Tekst Christ-Jan Nederlof & Hilde Ham

Salamanders

In Nederland leven vijf endemische salamanders. De Kleine water-, Kam-, Alpenwater-, Vinpootsalamander (*Lisotriton helveticus*) en de Vuursalamander (*Salamandra salamandra terrestris*). De Vuursalamander leeft als enige in Nederland louter en alleen op het land. Het leefgebied van deze 20 cm. forse en giftige salamander beperkt zich tot Zuid-Limburg. Met het gedrongen zwarte lichaam en herkenbare patroon van knalgele vlekken en strepen is hij op grote afstand herkenbaar.

Natuurlijke populaties van Vinpootsalamanders beperken zich tot de provincies Noord-Brabant en Zuid-Limburg. De fraai gekleurde maar exotische Marmersalamander (*Triturus marmoratus*) uit het warme zuiden, is een 'ingeburgerde escape' in Drenthe. In diezelfde provincie is ook een Bandsalamander gesignaleerd. Omdat DNA-materiaal ontbreekt is het onduidelijk of het een *Ommatotriton ophryticus*, *O. nesterovi* of *O. vittatus* is. Exoten zijn we liever kwijt dan rijk. Ze hebben geen natuurlijke vijanden, infiltreren in groepen endemen en nemen habitats over. Ze verdringen lokale soorten en dragen dodelijke ziektes over. Dump dus nooit exotische huis- tuin- en keukenamfibieën, maar breng ze altijd, met handschoenen aan, naar een dierenopvang in de buurt.

Omdat de Vuur-, Vinpoot-, Marmer-, en Bandsalamander niet op de Veluwe thuis horen komen ze in het verdere verhaal niet voor en tonen we slechts afbeeldingen.

Kenmerken

Koudbloedige salamanders zijn gewervelde dieren met een geraamte en wervels. In de wervelkolom (een inwendig skelet) ligt een deel van het centrale zenuwstelsel. Ze hebben geen schubben noch haren en een dunne huid.

Salamanders springen niet, maar kruipen en sluipen over het land. Padden springen ook niet. Kikkers wel. Salamanders zijn indicatoren voor veranderingen in het leefgebied binnen een termijn van enkele weken tot maanden en jaren. Dat hangt onder andere samen met hun manier van ademen. Onder water ademen larven via kieuwen. Boven water ademen volwassen salamanders via longen en de vochtige, dunne doorlaatbare huid. Dat maakt ze kwetsbaar voor milieuvreemde stoffen en gevoelig voor veranderingen in water- en landbiotopen. Bij water- en luchtvervuiling neemt het aantal drastisch af.

Andere gevaren zijn verdroging, het verdwijnen van leefgebieden, mensen en Bd- en Bsal-schimmels. *Batrachochytrium dendrobatidis* en *Batrachochytrium salamandrivorans* veroorzaken een dodelijke huidziekte (chytridio-mycose). Giftstof van deze schimmel verstoort namelijk de immuunreacties. Mensen verspreiden ongemerkt de schimmels via schoenzolen, schepnetten en emmers. Ontsmetten van schepnetten, (lies-)laarzen, cuvetten bij gebruik op één dag in meerdere wateren, is noodzakelijk na schepactiviteiten.

Regeneratie

Tegen schimmels kunnen salamanders helaas nog weinig doen. Maar ze kunnen wel een grote verscheidenheid aan weefsels regenereren (herstellen) zoals hersenen, hart, beschadigde nieren, delen van hun ogen, ledematen en staarten.

Kleine watersalamander

De Kleine watersalamander (*Lissotriton vulgaris*) met een lengte doorgaans van 6 – 9 cm. en een enkele uitschieter tot 11 cm., heeft een relatief kleine kop en gladde huid en is alom aanwezig en niet bedreigd in Nederland. Mannetjes hebben zeven donkere strepen op de kop. Deze soort ontbreekt alleen in gebieden met brak water en extreem zure milieus en adapteert verstedelijking. De rugkleur varieert van leemkleurig tot bruin-geel. Buik en kin wittig tot lichtgeel. Over de gehele buik loopt in het midden een brede oranje-rode streep, met ronde zwarte vlekken. Bij mannetjes zijn de vlekken groter in vergelijking met die van de vrouwtjes. In broedtijd draagt de adulte man een voortplantingskleed met fraaie gegolfde kam op rug en staart. Verwarring met Kamsalamanders ligt vooral in die periode op de loer. Maar een Kamsalamander heeft een onderbreking in de kam tussen de rug en de staart. Bij de Kleine watersalamander loopt deze door.

Bij alle salamanders zetten mannetjes spermapakketten (spermatofoor) af die door de vrouwtjes met hun cloaca worden opgenomen. De 100-350 eieren van de Kleine watersalamander worden in het lichaam van het vrouwtje bevrucht. Na deze inwendige bevruchting worden de eitjes één voor één onder water afgezet, waarbij ze bedekt worden met een kleverige stof die in aanraking met water opzwellt. Hierdoor blijven de eieren aan de bladeren van waterplanten kleven. Met de achterpoten wordt het blaadje geklemd en vervolgens dubbel gevouwen. Na een week of twee komen er larven uit de eieren. Na twee jaar is een Kleine watersalamander geslachtsrijp.

Een neotene Kleine watersalamander verrast. Een larve met kieuwen die de metamorfose niet heeft voltooid, maar wel is door blijven groeien en zelfs geslachtsrijp is geworden. Hoe is het mogelijk. Een volwassen exemplaar met kieuwen. Past perfect in mijn rariteitenkabinet.

Kleine watersalamanders en Alpenwatersalamander worden meestal tussen de 5 en 10 jaar oud in het wild. In gevangenschap kunnen ze soms iets ouder worden, tot ongeveer 15 jaar. De exacte levensverwachting hangt af van de omgevingsomstandigheden en de beschikbaarheid van voedsel

Kamsalamanders

Kamsalamanders (*Triturus cristatus*) zijn de grootste van de vier soorten watersalamanders die in Nederland voorkomen. Lengte meestal 11 – 15 cm., tot maximaal 20 cm. Kamsalamanders trekken in het voorjaar naar het water om zich voort te planten, in de regel gedurende perioden met relatief hoge temperaturen. De mannetjes gemiddeld een week eerder dan de vrouwtjes. De rug is donker bruin-zwart. De buik oranje-geel met onregelmatige grillig gevormde, zwarte vlekken. Iedere Kamsalamander is individueel herkenbaar. De getande voortplantingsrugkam van een imponerende man staat los van zijn staartkam. Na de paring verliest de indrukwekkende kam zijn functie en verdwijnt.

Bijna identieke Italiaanse kamsalamanders bedreigen endemen. Ze concurreren en hybridiseren. Na fascinerende baltsrituelen en inwendige bevruchting zetten ze roomwitte tot groenig witte eieren af en krijgen nakomelingen die net als de larven moeilijk uit elkaar te houden zijn. In té zuur water schimmelen eitjes. Ook moet het water niet té bemest zijn.

Alpenwatersalamander

Buik alpenwatersalamander in cuvet

Alpenwatersalamander

De kenmerkende fel oranje-keel van de 12 cm. lange Alpenwatersalamander (*Ichthyosaura alpestris*) vormen een niet te missen eye-catcher. De rugkam is laag, recht en zwart-wit gevlekt. Een zilveren band met zwarte vlekjes versiert de zijanten. Door uitzettingen komt deze soort nu algemeen voor op de Veluwe. De Alpenwatersalamander eist weinig van de voortplantingsbiotoop en is snel tevreden met bospoelen, waterbakken en regenplassen in karrensporen.

De baltstijd is in de periode tussen april en eind mei. Na de inwendige bevruchting zetten de vrouwtjes eitjes af tussen opgevouwen waterplantenblaadjes of afgevalen boomblad. De 70 tot in Nederland maximaal 150 eieren hebben een grijze kleur. Na 10 tot 26 dagen komen de eieren uit.

Juvenielen kruipen medio juni het land op en blijven daar drie jaar. Zodra ze geslachtsrijp zijn trekken ze het water in.

Bij verstoring schieten salamanders vliegensvlug naar de bodem van het water. Verstoppen zich in de modder en onderwatervegetatie. Bij aanraking maken salamanders een fluitend geluid. Dit ontstaat doordat ze zich vol met lucht blazen en deze via de keel laten ontsnappen. Bij dreigend gevaar (potentiële predatoren) vertonen deze salamanders effectief afweergedrag en geven een waarschuwingssignaal. Het bestaat uit het zijwaarts krommen van het lichaam en de staart. Ze spreiden hun achterpoten en heffen zich op met hun voorpoten, waardoor de felle en functionele buikkleuren en buikpatronen verschijnen om predatoren af te schrikken (Aposematisme). In levensbedreigende situaties steken ze net als een scorpioen en zandoorworm hun staart wel of niet gekruld omhoog.

Afbeeldingen Vuursalamander en Bandsalamander: RAVON. Overige foto's Henk van Woerden en Hilde Ham.

Literatuur: Ton Stumpel en Henk Strijbosch (5e druk 2022). Veldgids Amfibieën en reptielen. KNNV Uitgeverij Zeist.

De fotografen

Natuurklanken is een verenigingsblad voor en door onze leden en wordt mede mogelijk gemaakt door de vaak schitterende foto's die de redactie hiervoor van onze leden ontvangt.

Dank aan alle fotografen !!

Heb je ook een leuke foto die je in Natuurklanken wilt terugzien? Stuur deze dan naar de redactie.

De Kievitsbloemenexcursie naar De Brommerd

Zaterdagmiddag 11 april hield de plantenwerkgroep de jaarlijkse voorjaarsexcursie naar een gebied buiten onze eigen omgeving. Doel was een bezoek aan de Kievitsbloemen in De Brommerd bij Hasselt. Dit gebied ligt in de uiterwaarden van het Zwarte Water. Het Zwarte Water is een 19 km lange rivier en loopt via Hasselt en Zwartsluis naar het Zwarte Meer (tussen de Noordoostpolder en Kampereiland). Het wordt gevoed door de Overijsselse Vecht, de Sallandse weteringen en het Meppelerdiep.

De Brommerd ligt ten zuiden van Hasselt aan de oostkant van het Zwarte Water. Hier lopen door de uiterwaarden vanouds meerdere geulen en zandruggen. Als er vroeger hoog water was in de Zuiderzee, ontstond opstuwning in het Zwarte Meer en overstroomde het gebied. Tegenwoordig ligt er een dijk tussen het Zwarte Water en De Brommerd en overstroomt het gebied minder vaak. Staatsbosbeheer beheert dit gebied als bloemrijk hooiland. Na 15 juni wordt er gemaaid. Op De Brommerd wordt alleen gehoooid, tweemaal per jaar. Elders worden kievitsbloemgraslanden ook wel nageweid. Er broeden geen weidevogels meer. Dat komt door de aanwezigheid van de Vos. Omdat de hooilanden niet meer bemest worden, is er in het voorjaar minder voedsel voor weidevogels.

Onder leiding van Jeroen Bredenbeek maken we een wandeling door het gebied vanaf de Gennerdijk. De Kievitsbloemen staan in volle bloei. Deze bolplant dankt zijn naam aan de gelijkenis met de gespikkelde eieren van de Kievit. De vorm van de gesloten gespikkelde bloemen lijken veel op kievitseieren. Vooral de purperrode bloemen vallen op. Maar al gauw ontdekken we ook witte bloemen, en er staan ook bloemen tussen met 'midden' kleur. De bollen van de plant overzomeren in de vochtige / drassige grond. Het zaad van de planten wordt door overstroming verspreid en doet er ongeveer acht jaar over voor de nieuwe plant tot bloei komt.

Maar er groeien meer planten die we niet elke dag zien, zoals de Gulden boterbloem die voluit bloeit (en dus eerder dan de bekendere Scherpe boterbloem; ander verschil: hij is minder behaard). Ook staan er veel bloeiende Pinksterbloemen die in kleur variëren van violet tot bijna wit.

Een andere voor ons soms minder bekende soort, maar nog niet bloeiend: Grote pimpinel. Verder: Echte koekoeksbloem, Poelruit, Kraailook, Gele morgenster, Moerasspirea, Reukgras. Op iets hoger gelegen delen bloeit de Gewone veldbies massaal. Op een dijkje staat een gebiedsvreemde soort uitbundig te bloeien: Draadereprijs. En in een sloot staan een paar rozetten van de Krabbenscheer.

Enkele waargenomen vogels: een overvliegende Bruine kiekendief. In een struik zit een Roodborsttapuit die we goed kunnen bekijken. Er vliegt een roepende Scholekster over. In het riet horen we een hoempende Roerdomp.

Tenslotte heb ik twee lijstjes gemaakt met waargenomen planten: in km-hok 204-510 met 56 soorten en km-hok 203-510 met 36 soorten.

*Tekst Egbert de Boer
Foto's Lucie Wessel*

Kannibalisme bij de ringslang, bedoeld of onbedoeld?

Luguber leesvoer waar je eens **lekker** voor kunt gaan zitten?

Tekst & foto's Christ-Jan Nederlof

Voor degenen onder ons met een zwakke maag; dit artikel loopt goed af!

Als je net als ik alles wil weten over slangen kom je steeds vaker berichten tegen over kannibalisme bij slangen. Geïnspireerd door een eigen ervaring in mijn achtertuin, waarover verderop in dit artikel meer, een mooie aanleiding om hier eens dieper bij stil te staan.

Slangen staan bekend als opportunisten. Kort door de bocht: alles wat in hun bek past wordt gegeten. Soms is een andere slang gewoon een beschikbare prooi. Het eten van andere slangen schijnt ook energetisch gunstig te zijn omdat ze makkelijk te verteren zijn. Bij een te hoge populatiedichtheid neemt de kans op kannibalisme toe, al dan niet ontstaan door het moeten vechten om beschikbare prooien, wat leidt tot aanvallen onderling. Dit laatste wordt ook wel prooinijd genoemd.

Kannibalisme bij slangen is overigens niet hetzelfde als het eten van slangen als prooi. Veel slangen zijn ophiophaag, dat wil zeggen slangenetend, maar normaal gesproken eten zij alleen soorten die zij niet als 'soort-eigen' herkennen door middel van geurstoffen. We spreken pas van kannibalisme in strikte zin als het gaat om het opeten van eigen soortgenoten. Echt kannibalisme komt dan ook waarschijnlijk in de vrije natuur niet of nauwelijks voor. Het lijkt me ook geen voordeel voor een soort als de leden ervan elkaar opeten in plaats van zich samen voort te planten.

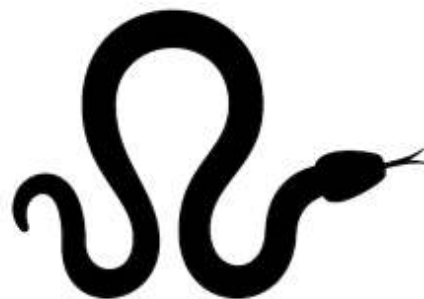
Voor de Koningscobra (*Ophiophagus hannah*) maken andere slangen zelfs het grootste deel van het menu uit. Schattingen lopen uiteen van 15 tot 40 procent. Vooral de Pofadder (*Bitis arietans*) is favoriet. De wetenschappelijke naam van deze Koningscobra verwijst al naar kannibalisme. Ook van de in ons land voorkomende Gladde slang (*Coronella austriaca*) is bekend dat de Adder op het menu staat. Een voorbeeld van echt kannibalisme komt voor bij de beruchtste slangensoort op onze aardbol: de Kaapse cobra (*Naja nivea*). Deze doet zich regelmatig tegoeed aan eigen soortgenoten.

In de vrije natuur komt kannibalisme overigens veelvuldig voor. Bij Kerkuilen (*Tyto alba*) bijvoorbeeld zijn meldingen bekend van 'verdwenen' jongen in een nest of worden schedels van een jong kuiken in de braakballen gevonden. Is de prooiaanvoer bij jonge Kerkuilen onvoldoende, dan verhongeren de kleinste jongen meestal als eerste. Ze worden dan opgegeten door de andere uilen.

Kan het nog erger? Jazeker! Wat dacht je van de Bidsprinkhaan (*Mantodea*). Als een vrouwtje wil paren verspreidt ze geurstoffen (feromonen) met haar achterlijf. Deze stofjes zijn onweerstaanbaar voor de mannetjes en deze zoeken dan ook zo snel als mogelijk het vrouwtje op. Bij de paring kruipt het mannetje op de rug van het vrouwtje en verbindt zijn achterlijf met de (darm)opening aan het achterlijf van het vrouwtje. Zo draagt hij zijn zaadpakketje over, dat het vrouwtje opslaat in haar lichaam. Met dit zaadpakketje bevrucht het vrouwtje levenslang haar eieren. Het leggen van de eieren vergt een hoop energie en dus moet het vrouwtje genoeg voedsel eten. Soms begint ze dan ook met het verorberen van het mannetje waar ze net mee heeft gepaard. Sommige vrouwtjes hebben zoveel trek dat ze het mannetje tijdens de paring opeten. Eerst bijt ze de kop af, maar zelfs dan weet het mannetje de paring af te maken. Wellicht sneu voor het mannetje, maar zo draagt hij wel bij aan het nageslacht. Dit aparte eetgedrag staat bekend als seksueel kannibalisme.

Terug naar het eigenlijke onderwerp.

Kannibalisme bij de Ringslang (*Natrix helvetica*). Bij mijn vorige huis in Bilthoven had ik speciaal een vijver aangelegd en ingericht voor amfibieën en reptielen. Met enige regelmaat zaten er Ringslangen in en rondom de vijver. Tijdens de coronaperiode met verplicht thuiswerken liep ik regelmatig een paar keer per dag met mooi weer de tuin in. Uiteraard met fototoestel om mijn herpetofaunavriendjes mooi vast te kunnen leggen.

Zo trof ik een keer een Ringslang (R1) aan in de vijver met een Bruine kikker (Rana temporaria) in zijn bek. De kikker werd vervolgens naar de kant gesleept en de Ringslang verstopte zich daar deels tussen de Japanse zegge (Carex morowii variegata).

< R1 heeft Bruine kikker te pakken

Daar werd de kikker verder naar binnen gewerkt. Na ongeveer 40 minuten dit tafereel aanschouwd te hebben zag ik ineens dat een andere Ringslang (R2) een poot van de nog uit de bek stekende kikker beetpakte en niet los wilde laten (prooiïjd).

Langzaam wordt de kikker naar binnen gewerkt >

Langzaam werd de kikker door de eerste Ringslang geheel naar binnen gewerkt en met de kop van de tweede Ringslang!

< R1 'verschalkt' R2

Wat nu?? De tweede Ringslang, mijn favoriete slangensoort, geheel naar binnen laten werken? Onbedoeld kanibalisme pur sang! Zou dat overigens lukken? Na even geaarzeld te hebben besloot ik de tweede Ringslang vast te pakken. Dat resulteerde er gelukkig in dat deze zich uit de bek van de eerste Ringslang kon worstelen. Ook een deel van de Bruine kikker kwam uit de bek van de eerste Ringslang terug. Ik liet de slang vervolgens los en deze vluchtte de vijver in. Gelukkig springlevend en voor zover ik kon beoordelen zonder noemenswaardige beschadigingen aan de kop!

De eerste Ringslang werkte vervolgens de kikker in alle rust geheel naar binnen en verdween. Eind goed al goed! Of had ik de natuur zijn gang moeten laten gaan?

Wie uit Epe over de Baronnenlijn naar Apeldoorn fietst, merkt een wereld aan verschil vanaf de Poelweg in Vaassen, nu de gemeente Apeldoorn het fietspad volledig heeft gerenoveerd. De brede betonweg ligt klaar voor alle soorten fietsen, ongeacht de snelheid. De gemeente Epe moet de plannen nog uitwerken en gezien de staat van het fietspad, duurt dat hopelijk niet lang meer.

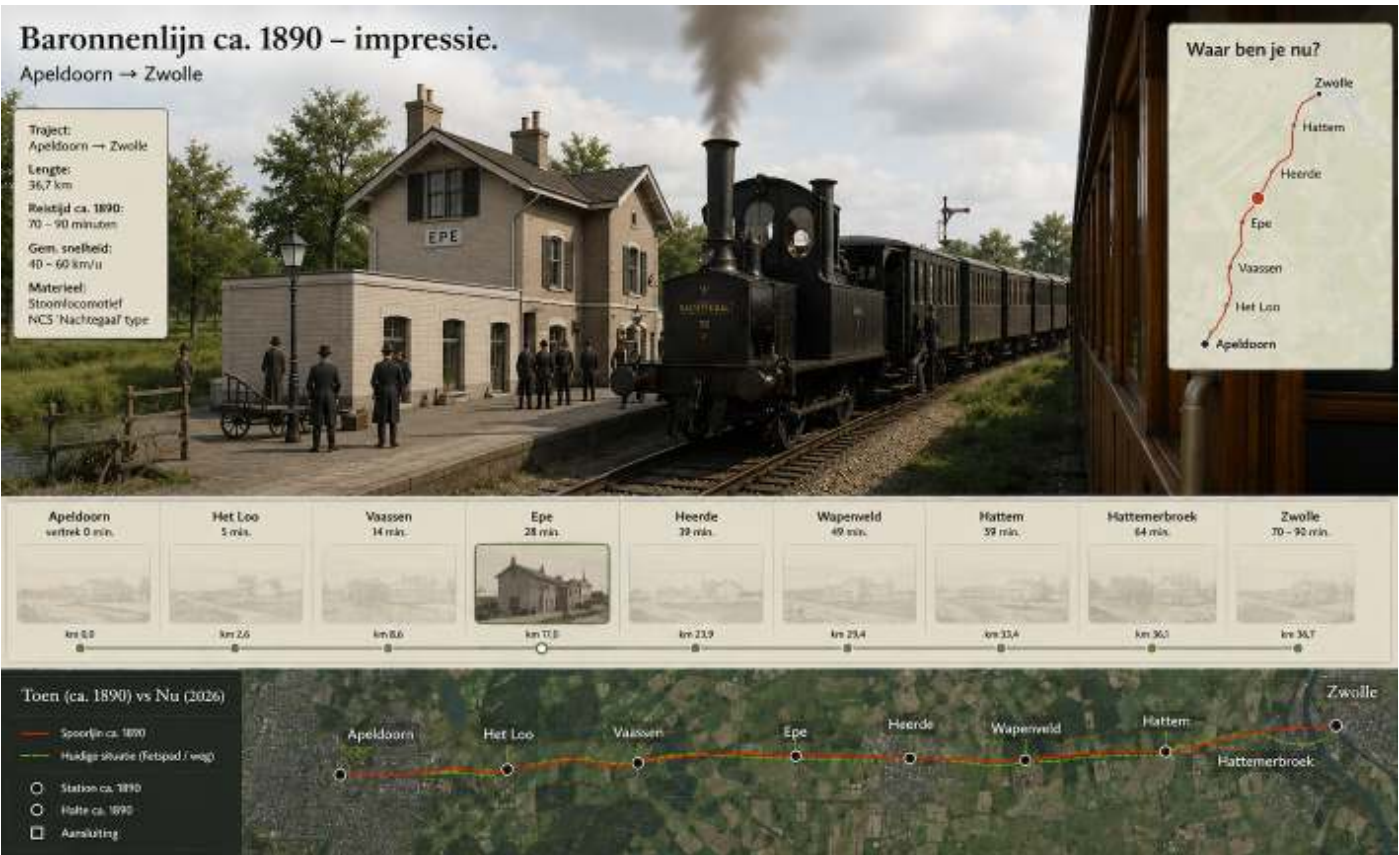
Dat doet momenteel de gemiddelde speedpedelec (snelle elektrische fiets, red.) De "S" betekent dat de trein voor een drukke weg eerst moet stoppen voordat hij verder kan.

Fietsend kom je een paar borden tegen, die (door mij) niet eerder zijn gezien. Het begint met een bord "Fluit" en verderop een grote "F". Apeldoorn binnenrijdend weer een ander bord "S".

Na even zoeken op internet blijken het spoorborden te zijn, die de machinist vroegen om bij kruisingen met de gewone wegen een fluitsignaal te geven, zodat veilig overgestoken kon worden. Een leuke terugblik op de oude tijd, toen de snelheid niet veel hoger was dan 40 km/uur.

Hopelijk helpt het om de rust en veiligheid van die tijd op dit mooie fietspad te evenaren, zoals in de impressieafbeelding (gemaakt met AI) uit die tijd is te zien. Vroeger met de trein, nu met de fiets genieten van de omgeving.

Omgevings-DNA-onderzoek op Vosbergen

Tekst Hilde Ham & Peter Maas Geesteranus

Alle werkgroepen van KNNV Epe-Heerde dragen in 2026 een steentje bij aan de gebiedsgerichte inventarisatie op Landgoed Vosbergen. Peter Maas Geesteranus en ik voegen daar in nauwe samenwerking met het gevestigde netwerk van RAVON en de universiteit van Leiden een interessant onderdeel aan toe. Een geavanceerd omgevings-DNA-Bioblitz-onderzoek. Dit onderzoek heeft begin mei plaatsgevonden en we hopen de resultaten op te kunnen nemen in de rapportage van de gebiedsgerichte inventarisatie, die volgend voorjaar verschijnt.

Wat doet eDNA

Een eDNA Bioblitz verzamelt genetische sporen die organismen achterlaten in water, grond en lucht en die kunnen onthullen welke soorten aanwezig zijn zonder wilde dieren te vangen of te verstoren. Door het verzamelen van eDNA-monsters met behulp van eenvoudige, gestandaardiseerde monsterkits, kunnen lokale organisaties zoals KNNV, bewonersgroepen of specifieke opleidingen aquatische en terrestrische biodiversiteitsgegevens verzamelen over veel grotere gebieden dan traditionele wetenschappelijke onderzoeken toelaten.

‘Honderden mensen in heel Nederland gaan in een beperkte en afgebakende periode tegelijk monsters verzamelen om in korte tijd een goed beeld te krijgen van de biodiversiteit. Door samen te werken — wetenschappers, scholieren, buurtbewoners en natuurliefhebbers — leren we meer over de natuur om ons heen en kunnen we die beter beschermen’ (bron: eDNA Bioblitz | E3dna).

Het traject

Meedoen aan een kant-en-klaar uitgestippeld onderzoek lijkt eenvoudiger dan het is. Door de wijzigingen zorgt het traject zo nu en dan voor enige twijfel en verwarring. Via de mail blijven we met de centrale organisatie in gesprek en lossen de obstakels zich uiteindelijk op. Hobbels die we tegenkwamen waren afwijkende nummers op de monsterkit en wijzigende afspraken over de precieze planning en uitvoering. Terwijl dit voor een landelijk onderzoek erg nauw komt.

Via de post ontvang ik de monsterkit. We lezen natuurlijk de bijgevoegde instructies nauwkeurig door en bekijken de instructievideo's. Het onderzoek moet zorgvuldig worden uitgevoerd om besmetting te voorkomen. Het bestaat uit een luchtmeting die gedurende een week wordt uitgevoerd op een geschikte locatie en het nemen van een watermonster dat in de directe omgeving van de luchtmeting wordt genomen.

Het protocol

Op maandag 4 mei hebben we een geschikte boom binnen de gracht vlakbij het kasteel gevonden. We volgen het protocol nauwgezet.

Peter opent de plastic zak, trekt de plastic handschoenen aan, pakt het luchtfilter er uit en ik sluit de zak weer zo snel mogelijk. Op twee meter hoogte hangt hij het filter op.

Voordat ik de watermeting doe ontvang ik een update over de uitvoering van de meting deel B:

‘Het waterfilter kan verstopt raken als je aan de spuit trekt terwijl je hem in de lucht houdt. Zorg dat er echt geen luchtballen in komen, dus het liefst houd je de onderkant van het filter in het water tot je er 20x water doorheen hebt getrokken (in de video zie je dat niet, daar haalt ze hem uit het water voor het eruit spuiten). Nu kunnen de filters en wateren verschillen, dus redt lang niet iedereen de 20x. Dat is prima, zolang je het opschrijft in de vragenlijst kunnen we er nog iets mee.’

Acht dagen later, op 12 mei zijn we weer ter plekke. Terwijl ik de aanvullende instructies nauwgezet volg, neem ik met handschoenen aan een watermonster uit de gracht rondom Kasteel Vosbergen. Vervolgens haalt Peter (wederom met handschoenen aan) het luchtfilter naar beneden. Bovendien noteren we de exacte GPS-coördinaten van beide monsterlocaties. Beide monsters zijn inmiddels volgens de regels in een doos verpakt en opgestuurd naar de universiteit in Leiden.

En nu is het wachten. Wachten op de resultaten die met een beetje mazzel in 2027 bekend zullen zijn.

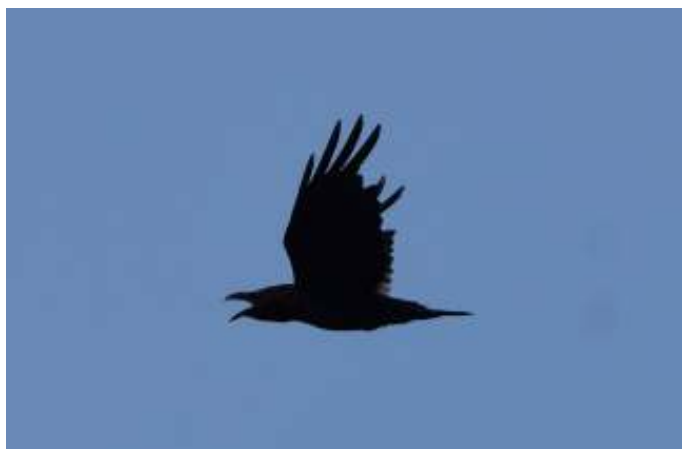
Bronnen: universiteitleiden.nl/citizensciencelab/projecten/edna en eDNAbioblitz.info

Lezing over de Raaf

Om alvast in de agenda te zetten: op woensdag 28 oktober 2026 is er een lezing over Raaf. Hans de Vos-Burchart, voorzitter van de Ravenwerkgroep Nederland, zal zijn kennis over de Raaf met ons delen. De avond begint om 19.30 uur en is in het Eper Kulturhus.

In de volgende Natuurklanken volgt meer informatie.

Foto Matthijs Bootsma >

Project Vosbergen

Dit jaar staat Landgoed Vosbergen centraal als onderzoeksproject van KNNV Epe-Heerde. Inmiddels wordt er volop geïnventariseerd, zoals hier te zien is (in mei),

waarbij de kleine waterdier-tjes onder de loep werden genomen.

En was er natuurlijk oog voor wat er verder zoal voorbij kwam.

Een leuke soort die werd aangetroffen was de Voorjaarsfluweel, zowel volwassen dieren als larven (zie foto's).

Voorjaarsfluweel (*Notidobia ciliaris*)

In de Benelux de enige soort van deze familie. Klein tot middelgroot. Volwassen dier (imago) zwart met gelige poten.

In Nederland vrij algemeen. In Nederland zijn larven gevonden in langzaam stromende beken en riviertjes op de zandgronden en in heldere, vegetatierijke sloten en plassen in het laagveenplassegebied. De larven leven vooral op fijne substraten; in mindere mate op kiezel en grof detritus. Ze bouwen gebogen zandkokertjes en zijn vooral knippers.

Vliegtijd vooral april-mei. Dagactief. Trage vlieger.

Bron: *De schietmotten van de Benelux (Trichoptera). Entomologische tabellen 14 (2022).*

Foto's Henk van Woerden

Op waarneming.nl staat een overzicht van de waarnemingen op Landgoed Vosbergen. Dit wordt regelmatig bijgewerkt. Zie de website voor een link naar de waarnemingen.

Ontdek, beleef en bescherm. Heb je belangstelling voor de natuur om ons heen? Het samen genieten staat voorop bij de leden van de KNNV. Dit kan op vele manieren: wandelen, excursies, studies, lezingen bijwonen, waarnemen en beleven, cursussen volgen en fotograferen. Met zorg voor de natuur en de omgeving.

Kom een keer vrijblijvend ontdekken wat de natuur te bieden heeft of loop mee met de maandelijkse wandeling. U bent van harte welkom!

Kijk op de website epe-heerde.knnv.nl voor het actuele overzicht.

Steppekiekendief in Wapenvelderbroek

Op donderdag 14 mei was er een zeldzame Steppekiekendief aanwezig in het Wapenvelderbroek. Een soort die normaal voorkomt op de steppen in Oekraïne en Rusland. De Europese populatie loopt al jaren terug, maar de soort wordt de afgelopen jaren steeds meer in Nederland gezien op doortrek. Toch blijft het een zeldzame soort. Het vorige bekende geval in ons werkgebied was in 2019. De vogel van 14 mei was waarschijnlijk een tweedejaars vrouwtje, dus vorig jaar geboren.

Tekst & foto Matthijs Bootsma

Insectenspeurtocht

Op dinsdag 19 mei zijn Gerard Plat en ik met kinderen van de Van der Reijdschool (een school voor speciaal basisonderwijs voor kinderen met leer- en/of ontwikkelingsbehoeftes in de leeftijd van 4 tot en met 13 jaar in Epe), op zoek gegaan naar insecten.

Maar voordat het zover is vertellen de kinderen aan Gerard hoe een insect eruit ziet, zodat hij een tekening van een insect met zes poten, twee voelspieten, vleugels, kop en lijf op het bord kan schetsen. Terwijl Gerard tekent roepen andere kinderen dat een Schorpioenvlieg en Neushoornkever ook insecten zijn. Na het prachtige Rupsje Nootgenoeg-verhaal is het de hoogste tijd om de jassen aan te trekken en met schepjes en harkjes naar buiten te gaan voor een insectenspeurtocht. Vol enthousiasme gaan alle kinderen in tweetallen op zoek. Het duurt niet lang of de potjes worden gevuld met schitterende Busxusmotrupsen, Veelstippig Aziatische lieveheersbeestjes, Vuurwantsen, mieren, Koortsvliegen en spinnen (alhoewel dat geen insecten zijn). Vol trots laten de kinderen de insecten aan elkaar zien.

Tekst & foto Hilde Ham

Wandelen met Wim in april/mei 2026

Tekst & foto's Willie van Eldert

We zijn de wandeling begonnen bij het Vrieze's Erfgoed/ Molen de Vliet in Wapenveld. De oorspronkelijke molen stond er al sinds 1600. De geschiedenis van de molen gaat echter terug tot 1448. Toen bouwden de Fraters van het Klooster Hulsbergen een molen. Deze molen werd echter in de tachtigjarige oorlog zwaar beschadigd. Het klooster werd verwoest. De historie van de familie Vrieze, de molen en het klooster is te vinden op de website www.vriezeserfgoed.nl.

We wandelen over een graspad langs het Apeldoorns kanaal naar de Kloosterweg. We gaan de brug over en na ca. 100 m de Ellenhoorn in. We bevinden ons dan op het terrein waar ooit het klooster Hulsbergen (ook wel Fraterhuis Sint Hiëronymus genoemd) heeft gestaan. Meer informatie over het klooster is te vinden op Klooster Hulsbergen | Mijn Gelderland (mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/klooster-hulsbergen).

We lopen tot het bruggetje over het stroompje "de Evergeune". Vanaf hier kijken we uit over de uiterwaarden van de IJssel. Vervolgens lopen we een klein eindje terug om via een pad door het Kloosterbos terug te keren naar de Kloosterweg. Daar kunnen we nogmaals in een heerlijk zonnetje

genieten van de uiterwaarden van de IJssel en van de Zwarte Kolk. Vervolgens lopen we langs de rand van het Kloosterbos over de Zandbergen terug richting het kanaal.

Daar gaan we met een trekpontje het water over en komen zo weer bij het startpunt.

De wandeling van 5 mei was in een heel ander gebied. We hebben rond de infiltratievijvers aan de Dellenweg gelopen.

Het gebied waar in februari/maart ca. 20.000 padden zijn overgezet. Nu konden we in het water de kikkervisjes aanschouwen. Vervolgens staken we de Dellenweg over en ging het richting de Renderklippen. In het bos is goed te zien dat vele paden worden afgesloten voor wandelaars. Via de Norelbosweg kwamen we toch uit bij de Hooge Heide, een privé natuurgebied. Langs de zuidrand liepen we terug naar de parkeerplaats. Onderweg mochten we genieten van een tweetal Goudvinken. En in de filtratievijvers was inmiddels de Brilduiker neergestreken en was ook de Kuifeend te zien.

Mini-vogelcursus KNNV Epe- Heerde

Tekst & foto's Marie-Josée Andringa-Zalmann

In Natuurklanken nr. 2 stond aangekondigd dat de vogelwerkgroep deze cursus op 16 april organiseert. Hij was bestemd voor mensen die graag willen weten welke vogels ze buiten kunnen zien of horen en liefst nog iets meer feiten. De zaterdag erop werd het gevolgd door een excursie op Landgoed Vosbergen. Dit bleek een goed initiatief: de cursus was snel volgeboekt en een tweede cursus werd gepland op 23 en 25 april.

Aan die tweede cursus nam ik deel. Ook deze cursus was goed vol, zodat er nog stoelen bijgezet moesten worden in de Ds. Prinszaal van het Kulturhus Epe. Matthijs Bootsma gaf een duidelijke presentatie, waarbij Gert Prins de bijpassende vogelgeluiden liet horen en ook Frans Bosch hier en daar iets aanvulde.

Er werd gestart met een voorstelrondje, met name om te inventariseren wat men uit de cursus hoopte te "halen". Velen gaven aan nog nauwelijks vogels te kunnen herkennen. Tijdens de excursie viel dat trouwens reuze mee. Ik bleek bijna de enige "ornithofielobeet" te zijn, maar daarom wás ik daar dan ook.

In de presentatie kwamen de relevante boeken, apps en sites aan bod, evenals de diverse typen vogelkijkers. - Daarna begon het pas écht: waaraan en hoe herken je de vogels : uiterlijk (grootte, vorm, kleur, snavel, staart), geluid, vlieg- en looppatroon, tijd van het jaar (stand- en trekvogels).

De bespreking per groep (afwijkend t.o.v. de taxonomische volgorde in vogelboek) schiep enige orde in de diverse vogelwereld: mussen, vinken en mezen, lijsters, (winter)koning en (goud)haantjes, zangers en vangers, spechten, klevers en kruipers, kraaien, duiven, zwaluwen, roofvogels en uilen. Om ons alert te houden: "een Heggenmus is geen mus" en: "een Gierzwaluw is geen zwaluw". Het was véél, maar stimuleerde ook om ons er nu verder in te verdiepen (zie later). Daarna volgden praktische tips voor de mensen die graag méér vogels wilden verleiden om in hun tuin te komen. Als kapstok hiervoor dienen de vier V's: Voedsel, Veiligheid, Voorplanting en Variatie. Door de veelheid in materiaal en de vragen uit het publiek, was het moeilijk binnen de tijd te blijven. Dat was voor deze geïnteresseerde toehoorders geen probleem. Na afloop bleef een aantal mensen nog hangen, omdat ze nog vragen hadden voor leden van de vogelwerkgroep. Men verheugde zich op de excursie.

Zaterdag 06.15 uur (!!), normale buiten-tijd voor een vogelaar. Een mooie dag voor een excursie: droog, zwakke wind, rond de 8 graden, later zon.

Dezelfde cursisten als de donderdag ervoor, met één extra werkgroeplid, zodat we ons in vier groepen over Landgoed Vosbergen konden verspreiden.

Luisteren, luisteren en nog eens luisteren. Bijna alles zat al in blad, dus vogels zien was een kunst, op de exemplaren na die zo braaf waren om op de grond te stappen of – te hippen, dan wel op hun nest te zitten (Meerkoet).

Een Haas, een Eekhoorn en twee Reeën haalden ons nog even uit onze vogelbubbel.

Onze groep kreeg een bijzondere act voorgeschoteld, door een Grauwe gans. Zoals het hoort, kwamen ze netjes als tweetal aanvliegen. Eén landde in het gras en bleef daar. Zijn of haar maatje echter landde hoog in een nog kale boom. Dit uitzicht bleek voor langere tijd uitstekend te bevalen. Een raar gezicht, zo'n boomgans.

We waren allen onder de indruk van wat we gezien hadden en vooral van wat we hadden opgestoken. In totaal zagen we 35 soorten, waarvan de Groene specht, de Huismus en de Vuurgoudhaan alleen gehoord werden. Matthijs mailde iedereen na afloop de totale lijst met soorten die gezien en gehoord werden.

Het bewijs dat deze mini-vogelcursus geslaagd is, werd een paar weken later geleverd. Een vogelwerkgroep lid kwam op Vosbergen een stel tegen dat door de cursus helemaal verslaafd is geraakt. Zij liepen rond met de Merlin-app. Complimenten aan de vogelwerkgroep!

In totaal hebben 57 personen deelgenomen aan de cursus dit jaar. Voor 2027 wordt bekeken of de cursus opnieuw gegeven gaat worden. Er is al een lijst met belangstellenden.

Onbekend? (12)

Tekst Gerard Plat

Tijdens de Landelijke Vlinderdag, begin maart, was de presentatie van het aangekondigde handboek "Motten" één van de hoogtepunten. Alle informatie paste niet in één boek het werden er uiteindelijk dus twee. Degene met voorintekening konden deze, met handtekening van de schrijver, daarna in ontvangst nemen. Jarenlang werd er door liefhebbers van deze zogenaamde micronachtvlinders, uitgekeken naar een Nederlands handboek voor deze soorten. Voor het eerst werden de meeste soorten, door een speciale commissie, ook nog van Nederlandse namen voorzien. Dat had zo zijn consequenties. Ook voor deze korte rubriek.

Het boek ligt voor het grijpen en elke dag kijk ik er wel even in. Gaandeweg bleek mij dat je bij elke plant wel even moet kijken of het op die plant levende microvlindertje ook aanwezig is. Bij onze eerste inventarisatie op het Landgoed Vosbergen bloeiden de Pinksterbloemen. He, dacht ik, daar heb ik net wat over gelezen. Maar al dat speurwerk leverde niets op. Bij de tweede inventarisatie bloeide het Look-zonder-look, uit dezelfde familie. En ja daar zat ie, de Pinksterbloemlangsprietmot (*Cauchas rufimitrella*). Mooie koperkleurige vleugels en naar de vleugelpunt purperkleurig uitlopend. Het mannetje heeft een zwarte kop. De lange sprieten zijn van beide geslachten ongeveer even lang. Bij de meeste langsprietmotten heeft het mannetje veel langere sprieten. Beslist niet zeldzaam, maar nooit eerder van gehoord.

Hun verschijning vroeg in het voorjaar heeft te maken met het feit dat het vrouwtje dan gemakkelijker in de nog jonge plantdelen (b.v. stengels) kan prikken om haar eitjes af te zetten. De rupsen die hieruit komen eten eerst van de zaden in de nog jonge zaaddozen. De rups maakt daarna een zakje van boorsel en bladeren. Als de zaaddozen harder worden laten zij zich vallen en leven verder in de strooisel laag. Het zakje wordt dan vaak verder bekleed met zandkorrels. Van deze soort is het niet bekend, maar de ontwikkeling van rups, pop tot vlindertje in het zakje kan soms wel twee tot drie jaar duren. Achteraf gezien heb ik deze zakjes wel eens gezien tijdens het zoeken naar bodemdierpjes, maar nooit geweten wat het was. Nog maar eens proberen om ze te vinden.

O ja. Na het uitkomen van het Mottenboek mag ik alleen nog met scrabbelen meedoen als er geen namen van microvlinders (motten) gelegd mogen worden.

Pinksterbloemlangsprietmot - Foto Jenneke Kamphuis

Natuurvereniging

KNNV

Epe-Heerde

epe-heerde.knnv.nl